

Szakmai beszámoló: TS 049863 számú pályázat

A reformáció irodalmának kommunikációs stratégiái a Kárpát-medencében:
európai modellek és magyar sajátosságok (1550–1700)

A Debreceni Egyetem Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Kutatócsoportja az OTKA 2005 és 2007 közötti támogatását **interdiszciplináris alapkutatásaihoz, eredményeinek sokrétű reprezentációjához, valamint a munka háttérét biztosító hazai, Kárpát-medencei és nemzetközi kapcsolatrendszere működtetéséhez** használta fel – mindezzel **versenyképes műhelyt biztosítva Tudományos Iskolánk utánpótlása**, PhD-hallgatóink számára is. Kutatócsoportunk alapvető célja a **kora újkori magyar, elsősorban protestáns nyomtatott és kéziratos anyag egy részének feltárása és kiadása** volt, a korszak sokféle **kommunikációs stratégiája** kutatásának összefüggésében – tekintettel a Kárpát-medence **multikonfesszionális jellegére** és a vizsgált művelődéstörténeti jelenségek **európai összefüggésrendszerére**. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy pályázatunkban megfogalmazott **elképzeléseinket nemcsak teljesítettük, hanem minden szempontból több eredményt sikerült felmutatnunk.**

1.) *Kutatásaink elméleti és művelődéstörténeti keretei*

A Kárpát-medence multikonfesszionális jellegére és a magyarországi művelődési jelenségek európai összefüggésrendszerére vonatkozó kutatásaink kereteit senior kutatóink, Bitskey I. és Imre M. dolgozták ki **német és magyar nyelvű monográfiáikban, tanulmányköteteikben és szaktanulmányaikban**. A többi kutatónk egy-egy feldolgozása (pl. Gábor Cs.-nak a kora újkori kegyességi irodalom felekezetek fölöttiségét hangsúlyozó írásai); a konferenciáinkat szervező tagjaink megfogalmazta szimpózium-koncepciók (Bitskey I., Fazakas G., Gábor Cs., Győri J., Tóth Zs.) és rendszeres műhelyszemináriumaink segítették három éves programunk folyamatos elvi egységesítését és összefogását.

2.) *Alapkutatási Program: szövegkiadások jegyzetapparátussal és feldolgozások megjelentetése (kísérőtanulmányok, monográfiák, tanulmánykötetek)*

Egyik legfontosabb célkitűzésünk néhány kora újkori magyar, elsősorban protestáns nyomtatott és kéziratos szöveg tudományos kiadása volt. Fontosnak tartottuk a **feltáró és felfedező jelleget**, hogy a **tudományos kutatás és az oktatás számára hozzáférhetővé** tehessünk különböző, nehezen elérhető szövegeket. Ezek közreadásával részt vállalhattunk a kora újkor fontos, de az eddigi kutatás által kevésbé figyelembe vett **műfajainak és szövegformáinak rekanonizációjában**. Ezért akartuk papír alapú és digitális szövegkiadásainkkal és feldolgozásainkkal a tágabb szakmai közvéleményt is megszólítani. Munkánkkal a kora újkor sokféle kommunikációs stratégiájának felmutatásához, eddigi ismereteink újrendezéséhez és bővítéséhez járunk hozzá. Pályázatunkban e szövegkiadási és -értelmezési programot jelöltük meg az egyik alapvető feladatunkként, ám előzetes terveinkhez képest **még több kutatónk vállalt ebben jelentős feladatokat**, így az előre jelletteknél több szövegközlés készülhetett el. A nagy mennyiségű publikáció kiadását, ill. a megelőző kutatások költségeit (bel- és külföldi kutatóutak, szövegfeldolgozás, reprográfia, gépelés stb.) az OTKA-támogatás mértékével összhangban, nagyrészt projektünk fedezte.

2.A) *16. századi szövegkiadási és -feldolgozási program*

Bitskey I. részletes elemzésben mutatta be a debreceni nyomdász, Csáktornyai János 1591-es, a 16. század végi **latin-magyar nyelvű tankönyvkiadási program** szempontjából megkerülhetetlen, de méltatlanul elfeledett, részben unikális négy kötetét. (A dolgozat a BHA-sorozat facsimile kiadásának kísérőtanulmánya.)

Imre M. bravúros filológiai felfedezést tett: **a vizsolyi Biblia egyik forrását** azonosította egy 1564-es zürichi **Petrus Martyr-kötet** (Sámuel két könyve latin fordításban és kommentárral) **kéziratos margináliáiban**. Kutatásai az első teljes magyar nyelvű bibliafordítás mindaddig ismeretlen műhelymunkájába engednek bepillantást. A felfedezést

közzé tévő monográfia **fordítástörténeti összehasonlításokra alkalmas szövegközléssel jelent meg.**

Oláh Sz. irányította egyik újszerű kiadási vállalkozásunkat: **Az eltérések szinopszisa a XVI. századi verses bibliai históriák és verses prédikációk összes szövegváltozataiban.** A verses bibliai história és a verses prédikáció a Szentírás-magyarázat kora újkori műfajcsoportja. E művek többnyire nem-autográf olvasatokban maradtak ránk. A **szövegvariánsok szinoptikus vizsgálata** segíti a szövegkritikai munkát, az eltérések összevetése és értelmezése pedig feltárja a recepció-modalitásokat. **Digitális szövegkiadásunk** a források betűhű szinopszist állítja elő. Célunk, hogy a műfajcsoport szövegeinek összes eltérését feltárjuk és értelmezzük, ill. internetes hozzáféréssel lehetővé tegyük, hogy kiadói vállalkozásunk a szélesebb szakmai közönség számára is elérhető legyen, és mintául szolgáljon hasonló szövegközlésekhez. Megtörtént az elméleti keretek meghatározása, elkészült több szinopszis, ill. további forrásfeltárások és összehasonlító elemzések vannak folyamatban. A projekt leírását és eredményeit folyamatosan tesszük közzé honlapunkon. Új OTKA programunkban folytatjuk a megkezdett munkát. **Célunk egy teljes szinoptikus online kiadás,** melyben megtalálható az összes forrás szövege, digitális fotómásolata, az összes eltérés értelmezése és az összegző szaktanulmányok.

2.B) 17. századi szövegkiadási és -feldolgozási program

Fekete Cs. sokféle kora újkori szövegtípushoz tartozó, több esetben **unikális nyomtatott szöveget** tett közzé kritikai kiadásban (**az 1670 körüli kolozsvári istentiszteleti rendtartás, Samarjai Jánosnak az éneklésre vonatkozó reflexiói, Medgyesi Pál-prédikáció, Komáromi Csipkés György ágendája stb.**).

Csorba D. monográfiájának függelékében adta ki a jelentős 17. század végi erdélyi prédikátor, **Nagyari József I. Apafi Mihály temetésén elmondott prédikációját** (1690) egy, a legutóbbi időkig ismeretlen 18. századi kéziratos másolatból. (Ezen kívül sok szöveget közöl Köleséri Sámuel, Sajószentpéteri István és Debreceni Ember Pál műveiből.)

Fazakas G. – az eredetileg tervezetthez képest – nem egy, hanem három **nyomtatott és kéziratos imádságoskönyvet** rendezett sajtó alá és látott el kísérőtanulmánnyal, jegyzetekkel. (**Köleséri Sámuel** igen ritka munkáját – *Bánkódó lékek nyögési*, 1666 –; **Técsi J. Miklós** népszerű, néhány évtized alatt hatszor kiadott könyörgéseit – *Lilium humilitatis*, 1659–1703 –; a 17. század imádságoskönyveinek irodalmi szempontból legkiemelkedőbb alkotását, **Vitéz Zsuzsanna** 1684-es, kéziratos, ismeretlen kötetét – ez sajtó alatt.) A célul kitűzött 2006-os megjelenés 2008-ra tolását egyértelműen indokolták a fenti két szövegközlés munkálatai, valamint a Kolozsvárott őrzött kézirat feldolgozása során adódó kutatási nehézségek és a kiadáshoz kapcsolódóan felmerült újabb feladatok (pl. ismeretlen Vitéz-levelek közlése).

Az utóbbi szövegkiadások, ill. összes kutatónk (hármójukon kívül különösen még Imre M., Luffy K., Tóth Zs., Győri J.) szaktanulmányai, továbbá tudományos rendezvényeink és külföldi útjaink szolgálták a pályázatunkban megjelölt egyik fontos célunkat: **a 17. század második fele puritánus irodalmának rekanonizációját.** A magyar puritanizmus irodalmának új szempontok szerinti megítélése nélkül pontatlan képet kapnánk a 17. század irodalmi műveltségéről, de a barokkról is.

A különböző műfajokat lefedő szövegközléseink és feldolgozásaink ugyan már **körvonalazni látszanak egy,** a pályázatunkban tervezett **antológia összeállításához szükséges korpuszt** (*Szöveggyűjtemény a 17. századi magyarországi puritanizmus irodalmából*), exponálva ennek összetett szempontjait. Puritanizmus-, és (munkacsoportunk által 2006-tól felvállalt) **Medgyesi Pál-kutatásaink** viszont azt mutatják, hogy egy kanonikus szövegeket reprezentálni kívánó, az oktatásban is használható antológia létrehozásához nélkülözhetetlenek voltak az eddigi (és lesznek a további) alapkutatások és szövegkiadások, a pályázatunkban rögzített célok ezekkel érhetők el. Erről győződhattünk meg a **Medgyesi**

konferencia tapasztalatai nyomán, a Medgyesivel foglalkozó **Luffy K. munkássága és befejezés előtt álló PhD-disszertációja** alapján, ill. más tagjaink munkáit (**Tóth Zs. és Csorba D. monografikus formában átdolgozott, ill. Fazakas G. megvédés előtt álló disszertációját**) ismerve. **Kommunikációelméleti, retorikai, homiletikai, történeti antropológiai, könyvtörténeti szempontokat figyelembe véve kiadásainkkal bizonyíthatuk be, miként bővíthető a magyar puritanizmus-kutatás** egyháztörténeti, liturgiátörténeti szemléletmódja, hogyan lehetséges hatékony olvasásmódokat alkalmazni puritánus szövegeken, hogyan van értelme beszélni „puritánus jegyek”-ről. Részben e rekanonizációs szándékok miatt megkezdett puritanizmus- és Medgyesi-kutatásaink, ill. kritikai szövegkiadásaink folytatása érdekében adtunk be és nyertünk el egy újabb OTKA-pályázatot.

2.C) További feldolgozások

Nemcsak a fent említett feldolgozásaink, hanem legtöbb további szaktanulmányunk is kapcsolódik alap kutatásainkhoz. (Ld. még a *Közlemények* mellékletet!)

Négy fiatal kutatónk megjelent, sajtó alatt lévő, befejezett ill. befejezés előtt álló PhD-disszertációján kívül **Imre M. akadémiai disszertációját védte meg**. Kollégánk saját kutatásai és tudományos előrelépése, ill. projektünk további kutatási irányainak kijelölése szempontjából indokoltabb volt ennek az OTKA támogatta **Szenci Molnár Albert-monográfiájának** az elkészülte, mint az ehhez kapcsolódó, pályázatunkban megjelölt *Protestáns „műzsák” – Poétikai-retorikai rendszerek a magyar késő-renaisszansz irodalmában* című feldolgozásé. Kutatónk azonban ez utóbbi téma feldolgozásában is előrehaladt.

Tóth Zs. OTKA-támogatásból megjelentetett disszertációja mellett egy **tanulmánykötetet** is kiadott.

Csorba D. és Fazakas G. disszertációikon kívül egy **közös tanulmánykötetet** is sajtó alá rendeztek egyik külföldi partnerkutatónkkal, G. Murdock-kal. (Ld. 4. pont!)

Oláh Sz. egyelőre **tanulmányokban** látta indokoltnak közölni a pályázatban 2007-re tervezett monográfiájának (*Homiletikai szempontok és az antik-humanista retorikai hagyomány az 1560-70-es évek hitszónoklati irodalmában – Mélius, Bornemisza., Telegdi prédikációi*) legfontosabb témáit.

Konferenciáinkhoz kapcsolódva (ld. 3. pont) **hat tanulmánykötet** sajtó alá rendezésében volt szerepünk. Fazakas G. 3, Bitskey I. és Gábor Cs. 2-2, Győri J. 1 alkalommal láttak el szerkesztői feladatokat, többi kutatónk társszerzőként vett részt a munkákban.

3.) Kutatócsoportunk tudományos rendezvényei

Fontos célunk volt, hogy Tudományos Iskolánk **PhD-hallgatóit is bevonjuk kutatásainkba**, ill. jelentős **megszólalási és publikálási fórumokat** biztosítsunk számukra.

3.1. Konferenciák

Interdiszciplináris kutatásaink reprezentációjának tág kereteket akartunk teremteni, ezért rendeztünk (vagy szerveztünk társrendezőként) **a pályázatban jelletteknél is több konferenciát**, melyek **országos, határokat átívelő vagy nemzetközi együttműködéssel** valósultak meg. Mivel sikerült több szponzort megszerezni, az OTKA támogatását elsősorban a konferenciákat követő tanulmánykötetek kiadására koncentrálhattuk.

2005.10.25. *Multiconfessional Identities in Early Modern Hungary*, elnök: Bitskey I., tud. titkár: Fazakas G.

2005.12.2. *Bán Imre emlékkonferencia*, e.: Bitskey I., t. t.: Fazakas G.

2006.05.24–27. *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*, e.: Gábor Cs., t. t.: Tóth Zs.

2006.08.22–26. VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus két szekciója: *Humanizmus, religio, identitástudat a kora újkorban; Reformáció és identitástudat*, e.: Bitskey I., Imre M., sajtóreferens, a két szekció t. t.-a: Fazakas G.

2006.11.17–18. *Medgyesi Pál konferencia*, e.: Bitskey I., Imre M., t. t.: Fazakas G., Győri J.

2007.10.26. *Mihael de Ruyter és Magyarország*, e.: Bitskey I., t. t.: Pusztai G.

3.2. Kutatói szemináriumok

Hetente tartott, Tudományos Iskolánk *PhD-programjának is gerincét adó műhelyvitáinkon* kutatóink, doktoranduszaink és meghívott szaktekintélyek szóltak kutatásaikról.

4.) Külföldi kutató- és konferenciautak

Nagyrészt az OTKA támogatásának köszönhetően megvalósult útjaink célja a *nemzetközi és hazai tudományos centrumok rendszerébe történő integrálódás* folytatása volt, ugyanis kutatócsoportunk nemzetközi kapcsolatrendszere fenntartásával és bővítésével válhat még *versenyképesebbé*. Minden utunk alapkutatási programunkra épült: *szövegkiadásaink, -feldolgozásaink és konferenciáink e külföldi látogatások nélkül nem valósulhattak volna meg*.

4.1. Nagy-Britannia

Fazakas G. 2005-ben (nagyrészt nem OTKA-támogatásból) és 2007-ben (OTKA-tám.) brit partnerintézményünkben (*Centre for Reformation and Early Modern Studies, University of Birmingham*), ill. *Oxfordban* tartózkodott. Jól konvertálható tapasztalatokat szerzett munkacsoportunk fejlesztéséhez; programunkhoz kapcsolódó alapkutatásokat végzett; workshopokon vett részt és adott elő. Kutatásaink eme irányának összegzését egy, a brit-magyar reformációkutatás történetéről szóló tanulmánya, valamint egy sajtó alatt lévő tanulmánykötetünk végzi el (Csorba D., Fazakas G., G. Murdock).

Tóth Zs. 2005-ben (nem OTKA-tám.) kutatott a *University of St. Andrews, The Reformation Studies Institute*-ban, 2007-ben pedig (OTKA-tám.) részt vett és előadott itt egy konferencián. Új kapcsolatokat alakított ki e jelentős reformációkutató intézménnyel. Az angol puritánus szövegtörzset jelentős részének átolvasása és szakirodalmi kutatásai lehetővé tették, hogy disszertációját kiegészítse, és könyv formájában jelentethesse meg.

4.2. Németország

Imre M. 2006-ban (nem OTKA-tám.) és 2007-ben (OTKA-tám.) kutatott a *wolfenbütteli Herzog August Bibliothek*-ben. A magyar késő-reneszánsz irodalom és a német művelődés kapcsolatával foglalkozott, akadémiai doktori értekezése kibővítése és megjelentetése céljából. A 16–17. századi forrásokban vizsgálta Szenci Molnár szellemi környezetének fontos személyiségeit, műveiket, kapcsolatrendszerüket. 2007 októberében előadott egy, a GWZO által Bonnban rendezett konferencián.

Oláh Sz. 2006-os, OTKA-támogatásból megvalósult *wolfenbütteli* kutatóútján a barokk kori stíluselmélettel, a kora újkori – loci communes típusú – tankönyveknek a kulturalizáció folyamatában játszott szerepével, az 1560-as évek prédikációtörténetével, ill. a német-római császár és a német király birodalmi gyűléseken játszott szerepével foglalkozott.

4.3. Erdély

Erdélyi kollégáink mellett Imre M., Fazakas G. és Csorba D. végzett szövegfeltáró kutatómunkát *kolozsvári és marosvásárhelyi archívumokban*.

5.) Főállású kutatónk feladatai

OTKA-kutatócsoportunk **négy különböző (hazai és külföldi) kutatóhely munkatársait tömöríti, regionális és határokon átívelő együttműködéseire, továbbá nemzetközi kapcsolataira építve** integrálja a kora újkori magyarországi művelődéstörténet Európa közös kulturális terében történő kutatásait. Ennek a kiterjedt kutatócsoportnak a **szakmai összefogása, programjaink koordinálása** miatt elengedhetetlen volt egy tudományos segédmunkatárs alkalmazása. A fentiekből kiderül, hogy Fazakas G.-nek további feladata volt a **konferenciáink szakmai és adminisztratív megszervezése; kötetek szerkesztése; szövegkiadások és -feldolgozások** készítése; nemzetközi **partnereinkkel való kapcsolattartás**, ill. e kapcsolatok és a **kutatások reprezentációja**. Szervesen kapcsolódik ezekhez védés előtt álló disszertációja és szaktanulmányai.